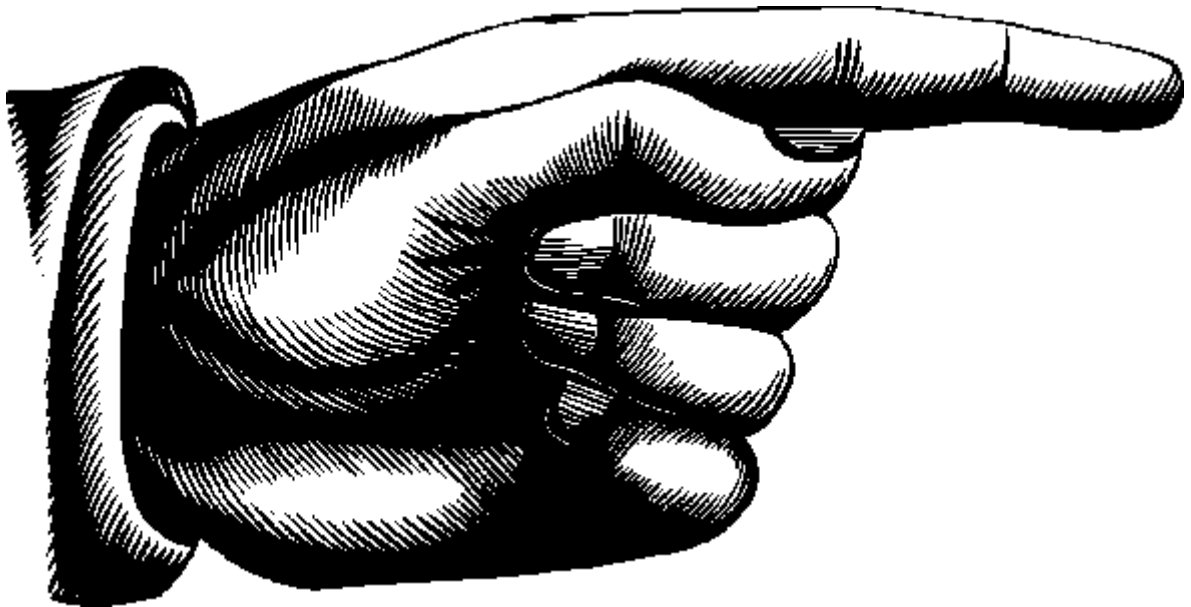

Studiehefte

Tradisjonell litteratur etter 1900

KublaKan

KublaKan 2017

Jostein Christensen og Asbjørn Odin Aag

1. utgave

Denne publikasjonen kan fritt benyttes av skoler og elever. Referanse til denne kilden kan skrives slik:

<https://kublakan.no/wp-content/uploads/2023/11/Studiehefte-tradisjonell-litteratur-etter-1900.pdf>

Siden dette er en kilde hentet fra internett, må du også oppgi nedlastingsdato, om du benytter studieheftet på skriftlig eksamen. Henvendelse om utgivelsen kan rettes til post@kublakan.no.

Historisk oversikt

1. Nyrealismen (1905–30)
2. Kulturkamp på 1930-tallet (vi har ingen tekster fra kulturkampen, men les om det i)
3. Kamplyrikk (1935–45)
4. Nye forfattere 1945 – 1970
5. 1970-tallet
 - Feministisk litteratur (kampen likestilling og kvinners rettigheter)
 - Sosialrealisme (politisk arbeiderlitteratur)
6. Litteratur etter 1980

Tekster du kan bruke

1. Oscar Braathen: ”Kremmerhuset” (1930)
2. Rudolf Nilsen: ”Storbynatt” (1925)
3. Rudolf Nilsen ”Nr. 13” (1926)
4. Arnulf Øverland ”Du må ikke sove” (1937)
5. Inger Hagerup: Aust-Vågøy (1941)
6. Torborg Nedreaas: Utdrag fra: *Av måneskinn gror det ingenting* (1947)
7. Gerd Brantenberg: Utdrag fra *Egalias døtre* (1977)
8. Tor Obrestad: Utdrag fra *Sanda, Streik* (1972)
9. Kjell Askildsen: ”Mennesker på Kafé” (1989)
10. Espen Haavardsholm: ”Rødme” (2002)

Nyrealisme

1905 – 1930

Tre stikkord for nyrealismen:

1. **Arbeiderlitteratur:** Litteratur skrevet *av* arbeidere, *om* arbeidere og *for* arbeidere.
2. **Heimstaddiktning:** Forfatterne skriver om sine lokalmiljøer. Fabrikkarbeideren fra Oslos østkant skriver om livet som fabrikkarbeider på Oslos østkant, gruvearbeideren fra Røros skriver om livet som gruvearbeider på Røros, etc.
3. **Historiske romaner:** Mange av de nyrealistiske forfatterne skrev lange romaner om Norge i middelalderen, om gruvearbeiderne på 1700-tallet, og lignende.

Det var dette som preget norsk litteratur i mellomkrigstiden, mens resten av Europa var inne i høymodernismen.

Tre tekster du kan bruke til å forklare hva nyrealismen gikk ut på:

- Oscar Braatens novelle "Kremmerhuset" (1930)
- Rudolf Nilsen dikt "Nr. 13" (1926)
- Rudolf Nilsen dikt "Storbynatt" (1925)

Analyse av Oscar Braatens novelle «Kremmerhuset» (1930)

Miljø: Folk er fattige. Drømmer om å dra på marked. Folk er ærlige. Vi er i gamledager – kremmerhus er ikke så vanlig lenger.

Novellens syn på moral: Arbeiderklassefolk har god moral. De lar seg friste, og lar seg påvirke, vil gjerne gjøre fornuftige ting med mulighetene de får, men til syvende og sist gjør de «det rette». Dette gjelder både hovedpersonen og moren til Margrete (hun som får pengene). Man har stolthet og vil ikke oppnå noe på uærlig vis

Novellens syn på samhold: Samhold og fellesskap er viktigere enn personlig vinning. Det er verdt å tenke på at alle i novellen er fattige. Hvis noen plutselig får mye penger, kan dette ødelegge fellesskapet.

Novellens syn på arbeideren: Arbeiderklassefolk er bra folk. Borgerskapet (i realismelitteratur fra 1800-tallet) svindler, lyver og er dobbeltmoraliske, mens arbeiderklassefolk har ryggrad og moral [Viktig å huske at forfatteren selv tilhørte arbeiderklassen].

Språket: Skrevet på dialekt/ sosiolekt – *når det er dialog*. Denne dialekten er typisk østnorsk, med mye a-ender. Dette gjør novellen realistisk. Språket er veldig enkelt. Dette er for at vanlige folk skal kunne lese det.

Motivet: En gutt finner penger i et kremmerhus. Han tenker på alt han skal gjøre med pengene, men får dårlig samvittighet, og gir dem til en jente han tror har mistet dem. Så finner han ut at moren hans er den som mistet pengene. Før han rekker å ordne opp i tingene, kommer jentas mor og leverer pengene tilbake.

Tema: Moral, ærlighet, arbeiderklassen

Oppbygning:

- Eksposisjon (ting presenteres): Fortelleren finner et kremmerhus.
- Igangsettingsfasen (noe skjer): Når han begynner å tenke på hva han skal gjøre med pengene.
- Spenningen stiger frem til *klimaks* (spenningstoppen)
 - o 1) Når han gir pengene til Margrete
 - o 2) Når moren sier at det er hun som har mistet pengene
- Spenningsutløsningen (det som skjer til slutt): Fortelleren får gå på marked likevel

Fortellertype: personal forteller (en som sier jeg). Fortelleren er selv med i historien. Dette gjør at vi som lesere engasjerer oss mer. Dessuten får man følelsen av at det som sies om både moral og om arbeiderklassen er *sant*.

Hovedpersonen: Godhjertet, snill, veldig ærlig. Vil ikke hjelpe dårlige folk, men har hjerte for de svake. Vil ta seg av sin mor, og har dessuten samme interesser som unge gutter flest.

Budskapet i novellen: 1) hvis du gjør «det rette», vil du få din belønning til slutt. 2) Arbeiderklassefolk er bra folk, som tar vare på hverandre.

Analyse av Rudolf Nilsens dikt "Nr 13" (1926)

Rudolf Nilsen vokste opp i arbeiderklassen på Oslo Øst, og han skrev om dette miljøet. "Nr. 13" er altså et eksempel på arbeiderlitteratur og heimstaddiktning. At Nilsen var kommunist, blir tydelig i diktet.

Motiv: Diktet er en realistisk skildring av de elendige forholdene i en sliten bygård på østkanten av en by. Selv om bygården Nr. 13 beskrives som en råtten rønne, omtales den likevel av det lyriske jeget som "vår kjære gamle gård". Diktet beskriver tre navngitte personer som bor i nr. 13: Gamle Dal som har lungeproblemer, Karlsen som har drukket opp ukelønnen sin, og den unge prostituerte Olga. Diktet fremstiller en kveld i Nr. 13, og hvordan bygården da "blir festlig som et slott", når alle har kommet hjem fra arbeidet, barn bråker overalt, det lages mat i leilighetene, og alle kan høre Karlsen som synger og spiller fiolin i fylla. Til slutt i diktet får vi beskrevet at noen unge menn ikke legger seg til å sove som de andre, men at de leser bøker, og drømmer om et utopisk samfunn "hvor Nr. 13 ikke er".

Tema:

1. På den ene side kan diktet tolkes samfunnskritisk og politisk. Diktet tematiserer arbeiderklassens kår og sosiale problemer, og det urettferdige i at samfunnet er klassesdelt. Nr. 13 er naturligvis ulykkestallet: Hvis man er så uheldig å være født i arbeiderklassen, har man trukket et dårlig kort, og man er dømt til å leve i elendighet.

De tre navngitte personene i diktet kan sies å representere hvert sitt sosiale problem: Gamle Dal med lungeproblemer er et eksempel på hvordan folk i arbeiderklassen blir syke av å leve i så kummerlige forhold som de gjør. Karlsen representerer de mange i arbeiderklassen som har alkoholproblemer som følge av et tungt og vanskelig liv. Olga kan leses som en representant for de unge jentene i arbeiderklassen som har så lave lønninger på fabrikken at de tvinges til å prostituere seg.

I de tre siste strofene blir diktet tydeligere politisk. De unge mennene som leser bøker om natten, drømmer om et Utopia hvor ingen mennesker eier andre, og "hvor Nr. 13 ikke". Det virker nærliggende å tolke dette som den sosialistiske drømmen om det klasseløse samfunnet. Disse unge mennene som leser, "leter drømmen frem igjen / slik den engang strålte om en vismanns gygne penn." Vismannen kan tolkes direkte som Karl Marx (kommunismens far).

2. På den annen side kan diktets tema sies å være samholdet og fellesskapet mellom arbeiderne – at arbeiderne utgjør en sammensveiset klasse. Livet i Nr. 13 beskrives med mye varme, og noen av strofene er de rene kjærlighetshyllester til den slitne bygården. Poenget synes å være at siden alle i arbeiderklassen er i samme båt, får de et solidarisk fellesskap og et miljø de føler seg hjemme i. Kjærlighetshyllesten er altså ikke til de dårlige kårene i og for seg, men til selve arbeiderklassen og den klassesammenheng som arbeiderne har.

Form: Diktet er tradisjonelt i sin form, og er helt regelmessig komponert. Hver strofe består av tre vers, hver verselinje har samme takt, og de tre versene i hver strofe er bundet sammen med enderim. Dette er så langt unna modernismens frie vers som det er mulig å komme.

Verdt å merke seg: Rudolf Nilsens dikt er skrevet mens høymodernismen pågikk ellers i Europa, men Nilsens dikt er alt annet enn modernistisk:

- Diktet har en enkel og tradisjonell form, mens de modernistiske dikterne eksperimenterte med formen og skrev med frie vers.
- Diktet beskriver virkeligheten realistisk og gjenkjennelig, mens modernistisk kunst som regel er forvirrende og vanskelig.
- Diktet handler om samhold og fellesskap, mens modernistisk litteratur gjerne handler om fremmedfølelse, og om individer som mangler fellesskap og tilhørighet.

Analyse av Rudolf Nilsens dikt "Storbynatt" (1925)

(Skrevet som besvarelse av kortsvaroppgave på skriftlig eksamen)

Kortsvaroppgave

Svaret bør ikke være på mer enn cirka 250 ord.

Vedlegg:

Diktet "Storbynatt" av Rudolf Nilsen, 1925

Formuler temaet, og gjør greie for noen sentrale virkemidler og den funksjonen de har i diktet.

Kommentar:

Du skal skrive på en presis måte og bruke relevant fagspråk

Nede på de asfalterte dybder

Rudolf Nilsens "Storbynatt" (1925) er et eksempel på poesi som er tradisjonell i sin form, og som handler om bylivet uten at temaet er fremmedfølelse, slik det ofte var tilfelle i modernismen.

Hovedmotivet i diktet er at det lyriske jeget vandrer alene rundt i en by om natten, og nyter det å være innkapslet i en lys og menneskeskapt verden.

Diktet er tradisjonelt og regelmessig i sin oppbygning: Det har fire strofer med åtte verselinjer i hver, og de fleste versene rimer på et annet vers i strofen.

Diktet har to viktige motivkretser: Det første er det man kan kalle havbunnmetaforene – de mange sammenstillingene av det å gå rundt i en by, med det å være på bunnen av havet. Det lyriske jeget går "på bunden av den milevide by", han befinner seg "nede på de asfalterte dybder", og lyden av byen er som suset i en konkylie.

Den andre viktige kretsen av motiver, er det paradokset at natten er lys, og dagen er mørk: "For det er natt. Og det er lyst og godt." Den lyse natten i byen holder dagens mørke borte. Dagens mørke kan tolkes metaforisk, som hverdagens vanskeligheter, strev og bekymringer.

Diktets tema blir tydelig i siste strofe. Det virkelig gode med byen, er ikke bare at den lyse natten holder dagens mørke ute – den skjuler også stjernehimmelens "stumme trusler om en evighet." En måte å lese dette på, er at den lyse byen gjør det lettere å slippe unna de brysomme tankene som gjerne melder seg når mennesker ser opp på stjernehimmelen, og brått føler seg ubetydelige.

Kilde:

Nilsen, Rudolf: "Storbynatt", fra *På stengrunn*, 1925

KAMPLYRIKK

Analyse av Arnulf Øverlands dikt "Du må ikke sove" (1937)

Arnulf Øverlands dikt "Du må ikke sove" er et eksempel på kamplirykken som ble skrevet før og under andre verdenskrig. Kamplirykken var tradisjonell i sin form, og hadde et tydelig politisk eller moralsk budskap. Etter krigens utbrudd ble Øverland raskt arrestert av tyskerne, og sendt til konsentrasjonsleiren Sachsenhausen.

Motiv: Dette diktet har to lyriske jeg. Det første jeget har nettopp våknet, og ble vekket av en stemme som talte i en drøm. Stemmen i drømmen tilhører en dødsdømt fange, og gjennom det meste av diktet er det denne stemmen som taler. Stemmen i drømmen forteller at han (eller hun) sitter fanget i en kjeller som er full av andre fanger. Stemmen fortsetter med å advare mot krigshissing og mot retorikk som oppfordrer til krig, og sier at vi snart alle skal måtte "råtne for Hitlers ariske rase". Det siste stemmen i drømmen gjør, er å rope at Europa brenner. Diktet avsluttes med at det første lyriske jeget (den som har våknet av drømmen) går ut i natten. I øst ser han at solen er i ferd med å stå opp "med et skjær av blod og brann". Dette minner om advarselen fra drømmen, at Europa snart vil brenne.

Tema: Diktet er en tydelig advarsel om det som er i ferd med å skje i nazi-Tyskland. Øverland må derfor sies å være svært forutseende, i og med at diktet er skrevet så tidlig som i 1937, flere år før verdenskrigen var i gang. Det å *våkne opp* er den viktigste metaforen i diktet. Poenget er tydelig: Vi skal våkne opp *politisk*, og se hva som er i ferd med å skje i Europa.

Komposisjon: Diktet er skrevet med enderim, og en forholdsvis fast takt i versene. Det har altså ikke frie vers, men det er likevel ganske variert i formen. Strofene er av forskjellig lengde, og hvilke vers som rimer på hverandre varierer fra strofe til strofe.

Diktet begynner og avslutter med stemmen til det første lyriske jeget – den personen som har drømt. I mellom dette taler stemmen til det andre lyriske jeget – stemmen til den dødsdømte fangen i drømmen. Begge de to stemmene i diktet avslutter med de samme ordene: "Europa brenner!".

Frem til strofen der stemmen i drømmen spesifikt nevner Hitler, kunne diktet handlet om et hvilket som helst undertrykkende regime. Etter dette er det ingen tvil om hva diktet handler om, og hvordan det bør tolkes.

Virkemidler: Det mest fremtredende virkemiddelet i diktet er alle utropstegnene. Nesten alle strofene inneholder ett eller flere utropstegn, noe som gir diktet et manende og insisterende preg. Dette er ikke et stille og forsiktig dikt, men et dikt som roper til leseren.

Det første verset som stemmen i drømmen sier ("Du må ikke sove! Du må ikke sove!") rimer ikke på noe annet vers. I et dikt som ellers er skrevet slik at hvert eneste vers rimer på et annet vers, blir dette et virkemiddel i seg selv.

To ting som er verdt å merke seg:

Diktet spiller på en gammel tradisjon, nemlig *visjonsdiktet*. Dette er dikt som handler om folk som har hatt en visjon eller et syn i en drøm, og forteller andre om denne drømmen. I slike visjonsdikt er poenget at synet i drømmen er sannere enn vår våkne virkelighet. Slik er det også i "Du må ikke sove". Stemmen i drømmen sier til den som har våknet: "Du må ikke sove! Du må ikke tro at du bare har drømt!". Den som er våken er i en viss forstand den som sover, og som trenger å våkne opp til virkeligheten.

Diktet er så kjent i Norge at enkelte fraser fra diktet har gått inn i språket som alminnelige moralske ordspråk. Dette gjelder særlig "Du må ikke tåle så inderlig vel / den urett som ikke rammer deg selv". Denne frasen er så kjent at mange som ikke har lest diktet har hørt den.

KAMPLYRIKK

Analyse av Inger Hagerups dikt "Aust-Vågøy" (1941)

I likhet med Arnulf Øverlands "Du må ikke sove" er dette diktet et eksempel på kamplyrikk, men "Aust-Vågøy" er skrevet i 1941, da krigen var i gang. Diktet handler om en konkret historisk hendelse, nemlig tyskerenes brenning av fiskeværret Aust-Vågøy i Lofoten i 1941. Diktet ble kjent under krigen, men det var ingen da som visste hvem som hadde skrevet det. Det ble sirkulert illegalt og lært utenat, og først etter krigen ble det kjent at det var Inger Hagerup som var poeten bak diktet.

Motiv: Diktet forteller at "de" drepte "våre" gårder og drepte "våre menn". Dette gjentas på forskjellige måter i de tre første strofene, og det legges til at bak hver som har måttet dø "står tusener igjen", og at disse tusener står samlet "i steil og naken tross". Til slutt henvender diktet seg til noen døde kamerater, og garanterer dem at "de kuer aldri oss".

Tema: I første omgang kan temaet helt enkelt sies å være tyskerenes brenning av Aust-Vågøy, og videre tyskerenes herjinger i Norge generelt. I tillegg synes det også å være oppfordringen til motstandskamp mot tyskerne, og en påminnelse om at det er mange som står klare til å gjøre motstand.

Form: Diktet har fire strofer med fire vers i hver strofe. Det andre og fjerde verset rimer på hverandre, mens første og tredje vers ikke har rim. Setningene i diktet er påfallende korte. Setningen "De brente våre gårder" går igjen tre ganger, noe som er med på å gi diktet et manende og insisterende preg.

Man kan anta at det er to grunner til at diktet har en så enkel form: For det første for at det skal virke slagkraftig og virke oppildnende til motstandskamp. For det andre kan man anta at det er skrevet så enkelt for at det skulle være enkelt å lære utenat.

Om diktets "vi": Dette diktet har ikke et lyrisk jeg, men et lyrisk *vi*. Det snakkes om "våre gårder", "våre hjerter" og "våre menn". Dette kan tolkes på flere forskjellige måter.

1. Man kan tolke det som at det egentlig er et lyrisk jeg som taler *på vegne av* et fellesskap (enten innbyggerne i Aust-Vågøy, eller alle nordmenn som er imot den tyske okkupasjonen).
2. Det kan også tolkes som at det er selve fellesskapet som taler i diktet. Da er det så å si et kor av stemmer som taler: Alle Aust-Vågøys sinte innbyggere.
3. Siden diktet nevner at de drepte "våre menn" kan det tolkes som at det lyriske vi er stemmen til *kvinnene* i Aust-Vågøy, som fikk sine menn skutt av tyskerne.
4. Leseren av diktet (diktets "du") er innskrevet i dette vi. Dette diktet henvender seg ikke til hvem som helst, men til en spesifikk gruppe. Diktet er ikke ment for tyske soldater eller for de som holder med tyskerne, men for nordmenn som er imot okkupasjonen. Dette blir tydelig av diktets klare motsetning mellom "dem" og "oss".
5. I siste strofe er det noen "døde kamerater" som tiltales, og som gjøres til del av dette vi. En slik type tiltale, hvor man snakker til døde mennesker som om de er levende, fraværende mennesker som om de er til stede, eller til ting som om de kan forstå, kalles *apostrofe*. I poesien er apostrofer helt alminnelig, men det forekommer sjelden i andre typer språkbruk.

Etterkrigslitteratur

Torborg Nedraas' roman *Av måneskinn gror det ingenting* (1947)

I tekstheftet finner du et kapittel fra denne tendensromanen, som er et innspill i debatten om selvbestemt abort i Norge. Romanen anklager blant annet mannssamfunnet som utnytter kvinner og utsetter kvinner for fare ved å forby abort. Nedraas' roman setter samfunnsproblemer under debatt, og slik sett står boken i forlengelse av realismen på 1870- og 80-tallet.

Romanen handler om en 17 år gammel jente som blir forført av en lærer hun har hatt på skolen. Livet hennes er grått og kjedelig, og bare møtene med elskeren gir noen glede. Han gifter seg med en annen, og de fortsetter å treffes selv etter det. Hun blir gravid, og ser ingen annen utvei enn selv å fremprovosere abort.

Motivet i kapittelet: Bokens jeg-forteller beskriver hva som skjedde etter at hun ble gravid for andre gang utenfor ekteskapet. Hun vil først lage skandale og forhindre at barnets far gifter seg med kvinnen han er forlovet med, men så kommer hun på at hun også har ligget med en annen – én gang.

Hun er helt alene. Søsteren fordømmer henne, men har selv vært i samme situasjon og forteller hvordan man utfører abort på seg selv. Legen nekter å gjøre det (det var straffbart på denne tiden).

Resten av kapittelet er en beskrivelse av hvordan hun utførte abort på seg selv med strikkepinner, hjemme alene. Ute er det tordenvær og lummert.

Tema i kapittelet:

1. Abortspørsmålet
2. Hvordan samfunnet snur ryggen til hjelpeløse unge jenter

Nedraas forsøker åpenbart å skape en *sjokkeffekt*. Hun bruker forferdelige beskrivelser, og tvinger derfor leseren til å bli oppmerksom på problemet:

”Jeg førte strikkepinnen inn i meg og visste ikke om det var rette stedet, for en strikkepinne kan ikke føle seg fram. Jeg hadde kvalningsfølelser, pusten kom som i brekninger. Tordenen fjernet seg litt, lynene var mindre hyppige og regnet trommet jevnt mot ruten.”

I teksten får vi vite hvor alene jeg-fortelleren føler seg. Vi får også vite at hun straffer seg selv, ved å ikke la seg selv glemme hva hun har gjort:

”Først noen dager etterpå gjorde jeg det. Først da fikk jeg mot til å gjøre det. Og dette skal jeg huske hele mitt liv ...”

Sosialrealismen på 1970-tallet

Sosialrealismen har mye til felles med den realistiske tradisjonen fra tidligere:

- Forfatterne ønsker å beskrive virkeligheten på en sannferdig og gjenkjennelig måte.
- Historiene har en tydelig tendens. Liten tvil om hva som er holdningen til forfatteren.
- ”Typiske” personer med forutsigbare karaktertrekk.

En del er imidlertid unikt for sosialrealismen

- Dokumentarstoff og fiksjon blandes ofte.
- Romanene er mer propagandapregede enn andre former for realisme.
- Romanene er så å si partidiktning for kommunistpartiet AKP (ml).

Prosjektet var å skrive pedagogisk litteratur, som skulle oppdra arbeiderklassen til å bli gode sosialister, og lære dem hvordan man organiserte streiker og fagbevegelser. Prosjektet med å skrive en pedagogisk litteratur som skulle hjelpe folket og skape revolusjon, viste seg raskt å være mislykket. Mange av forfatterne er ganske flau over hele greia i dag. Det ble gjerne dårlig litteratur – klisjéaktig propaganda. Sosialrealismens tendens ble så overtydelig at den tippet over i karikaturer.

Vi har lest et kapittel fra Tor Obrestads sosialrealistiske roman *Sauda! Streik!* (1972)

Kapittelets tittel er et sitat av Lenin, første kommunistiske leder i Sovjetunionen:

”Det er forståelig at arbeidsgiverne alltid forsøker å senke lønningene, for desto mindre de gir arbeiderne, desto større blir profitten”

Etter Lenin-sitatet følger et avsnitt som er dokumentarisk, altså fakta om streiken i Sauda i 1970:

”På slutten av sekstitalet blei det gjort framstøytar for å innføre UMS. Det møtte massiv motstand frå arbeidarane. Men bedriften og LO-byråkratiet gjorde sine førebuingar for å gjennomføre systemet. Tidsstudier av denne typen kartlegg alle rørsler og arbeidsoperasjonar som ein arbeidar gjer i arbeidssituasjonen. Føremål: han skal kunne effektivisere arbeidet og få produksjonstempoet opp. [...]”

Resten av avsnittet er fiksjon. Motivet er som følger:

Arbeideren Jon Halvorsen har delt ut løpesedler hvor han maner arbeiderne til å protestere mot en ny arbeidsplan. Når ledelsen finner ut av dette, truer de ham med sparken. Men arbeidsgiverens advokater tør ikke sparke ham, så i stedet kaller de ham inn til et møte, hvor de prøver å få ham til å skjønne at arbeidsgiveren og arbeiderne spiller på samme lag. Jon Halvorsen forklarer arbeidsgiveren (og samtidig leseren) hvorfor det *ikke* er slik. Arbeidsgiveren og arbeidstakerne har *helt motsatte interesser*.

Sjefen sier: «Du kjem stadig tilbake til dette med interesser. Vi har ikkje motsette interesser. Vi har sams interesser. Di meir bedriften tener, di meir blir det att i lønningsposane.»

Halvorsen svarer: «Du tar feil. Vi har stikk motsette interesser. Eg sel mi arbeidskraft til bedriften for høgast mulig betaling. Du kjøpar mi arbeidskraft så billig som mulig.»

Temaet i teksten:

- Spenningen mellom arbeiderklassen og kapitalister.
- Arbeiderne er et offer for kapitalismen.

- Kapitalistene forsøker å utnytte arbeiderne, og for ikke å bli utnyttet må arbeiderne stå på kravene sine

Sosialrealistiske trekk i teksten:

- *Sauda! Streik!* er en *dokumentarisk roman* - den veksler mellom dokumentar og fiksjon.
- Romanen har ikke bare en samfunnskritisk tendens, den er politisk propaganda i romanform.
- Så å si all dialog i romanen handler om politikk. Personene i romanen diskuterer politikk hele tiden.
- Målet med romanen er å være pedagogisk. Den skulle oppdra leseren (fortrinnsvis en arbeider) til å bli en god sosialist, og lære hvordan man kan organisere fagforeninger og streiker.
- Forfatteren hørte hjemme ytterst på den politiske venstresiden, og var medlem av kommunistpartiet AKP (ml). Dette er i seg selv et sosialrealistisk trekk.
- Hovedpersonen, Jon Halvorsen er en type – en flat figur.
- Han har ingen psykologisk dybde. Han *er* ”den politisk bevisste arbeideren”.
- Målet er ikke å vise frem et menneske, men å vise frem hva som er feil med verden.

Feministisk litteratur på 1970-tallet

Det ble skrevet mye feministisk litteratur på 1970-tallet. Dette har en kulturhistorisk sammenheng:

- Kjønnrollemønsteret var i ferd med å endre seg.
- Flere og flere kvinner tok høyere utdanning.
- Kvinnene ble mer og mer økonomisk uavhengige.
- Vi får flere skilsmisser, og krav om selvbestemt abort.

Vi har lest et utdrag fra Gerd Brantenbergs satiriske, feministiske roman *Egalias døtre* (1977)

Romanen beskriver en opp-ned-verden, der kvinnene styrer samfunnet, og mennene må være hjemme og passe barn. Meningen er at dette skal få oss til å se urettferdigheten i samfunnet. I tillegg til å snu kjønnrollene på hodet, snur romanen også *språket* på hodet. Der hvor det på norsk heter ”menneske”, ”sjømann” og ”i manns minne”, heter det i Egalia ”kvinneske”, ”sjøkvinne” og ”i kvinns minne”.

Motiv i tekstutdraget: Tenåringsgutten Petronius vil mer i livet enn bare å bli en hjemmeværende husfar. Han vil bli verdens første mannlige sjøkvinne! Han blir imidlertid latterliggjort av lillesøsteren sin, fordi dette er helt utenkelig i deres verden. Det sier seg jo selv at en mann ikke kan være sjøkvinne:

”-Ha! Ha! En mann kan’ke bli sjøkvinne, vel! og tilføyde snusfornuftig at det lå da i selve ordet. – En mannlige sjøkvinne! Tåpeligste uttrykket i kvinns minne! Ho, ho! Kanskje du skal bli dekksgutt? Eller tømmermann?! Jeg ler meg i hjeeeel!”

Petronius’ familie forsørgeres av hans mor, mens hans far er en hjemmeværende husfar. Mor oppfører seg maskulint og dominerende, mens Petronius og hans far oppfører seg typisk feminint.

Petronius er svært kroppsfokusert. Han lever nemlig i en kultur hvor menn sees på som sexobjekter. Han skammer seg over kroppen sin, og synes ikke han er bra nok:

”Han så seg i speilet. Gredde litt på håret. Smilte. Forsøkte forskjellige smil. Så alvorlig ut. Stilte seg på siden og forsøkte å lure til seg et glimt av seg selv i profil. Egentlig var han ikke det minste stygg. Ansiktet var det da ikke noe i veien med. Det var smalt med jevne trekk. Kjedelig mellomfarge på håret, riktignok. Men han hadde hørt det var pent når han flettet det. Og så hadde han arvet pappas runde, myke munn som gikk litt opp i munnvikene. Øynene var for små. Det visste han. Men de hadde akkurat den riktige dype blå fargen.”

Temaet: Det er særlig tre syn på kjønn som kommer til uttrykk i *Egalias døtre*:

1. Det er først og fremst *oppdragelsen* som bestemmer hvordan kjønnene oppfører seg - ikke naturen.
2. Språket vårt er ikke kjønnsnøytralt.
3. Kjønnrollene i vårt samfunn i dag er latterlige

Dette temaet får Brantenberg frem gjennom *satire*. Satire er å kritisere noe ved å bruke humor.

Samtidslitteratur

-litteratur etter 1980

To noveller du kan bruke som eksempel:

- Kjell Askildsens ”Mennesker på kafé” (1989)
- Espen Haavardsholms ”Rødme” (2002)

Kjell Askildsens novelle ”Mennesker på kafé” (1989)

I denne novellen sees det moderne samfunnet gjennom øynene til en gammel mann på kafé.

Motiv: Jeg-fortelleren snakker om et kafébesøk. Han er en gammel mann, og ensom. Han vil gjerne komme i snakk med noen, men får ikke kontakt. Til slutt later han som om han mister lommeboken sin, for at noen skal påpeke det, og dermed ta kontakt. Ingenting skjer, og etter en stund plukker han den selv opp, fordi han er redd for at noen vil stjele den. Det ender med at fortelleren virker skuffet over mennesker på kafé i våre dager.

Tema:

- Fremmedgjorthet?
- Alderdom?
- Menneskelige relasjoner?

Språk og oppbygning

Novellen er svært kort. Setningene er lange og omstendelige, og muntlige. Språket minner om slik gamle menn ofte prater:

”Ingen kunne jo være helt sikre på at det ikke var en del penger i den, det hender jo at gamle mennesker ikke er fattige, at de til og med er rike, verden er jo sånn, de som ranet til seg i sin ungdom eller i sine beste år, de får lønn for det i sin alderdom.”

- I stedet for et klimaks, en spenningstopp, får vi i denne novellen et antiklimaks. Ingenting skjer.
- Dette viser kanskje hvordan livet til gamle mennesker er?

Analyse av Espen Haavardsholms novelle "Rødme" (2002)

Hovedmotiv: Novellen handler om en fjortenårig gutt som er på klassefest. Der leker de en lek som går ut på å holde en appelsin fast under haken, og sende den videre til den som står ved siden av.

Hovedpersonen i novellen skal sende appelsinen videre til Gun-Eva, som han er vilt forelsket i. Man får nøye beskrevet hovedpersonens opplevelser og indre reaksjoner – hvordan han blir enormt nervøs og opphisset av den forsiktige nærkontakt med "den uoppnåelige Gun-Eva". Til slutt står det at minnet om denne opplevelsen vender tilbake i underlige drømmer i flere tiår etterpå.

Tema: Novellen kan tolkes på flere forskjellige måter.

1. Det meste åpenbare temaet, er forelskelse, nærmere bestemt *tenåringsforelskelse*. Novellen tematiserer hel enkelt hvordan det føles og oppleves å være en forelsket fjortenårig gutt.
2. En annen mulig tolkning, er at novellen dypest sett handler om *erindring*. Novellen tematiserer hvordan det er for oss å tenke tilbake på ting vi har opplevd i fortiden. Det å tenke på fortiden er en egen opplevelse, og novellen beskriver denne opplevelsen.

Det er to ting i novellen som støtter denne tolkningen. For det første har vi avslutningen av novellen, der det ikke lenger handler om klassefesten, men om duften av appelsinen og Gun-Evas hår, "som kommer tilbake i alle slags underlige drømmer [...] i tiår etterpå."

Den andre tingen som støtter denne tolkningen, er at nesten alle setningene er grammatisk ufullstendige. Dette er egentlig ikke en sammenhengende fortelling, men en rekke glimt – som bilder i et fotoalbum. Det er gjerne slik det oppleves å tenke tilbake på noe man opplevde for lenge siden. Man husker ikke alle enkeltheter og alle logiske sammenhenger – man husker bare noen få sanselige øyeblikk.
3. En tredje tolkning, er at novellen kan sies å tematisere *det å ikke være blasert*. Når man blir eldre, er det mange ting som ikke gir en like heftig opplevelse som da man var ung og uskyldig. Å bli eldre betyr samtidig å bli blasert. Novellen handler om et ungt menneske som ikke har gjort seg så mange livserfaringer ennå, og derfor virker den uskyldige appelsinleken så enormt opphissende på ham. Hadde han lekt appelsinleken ti år senere, ville det neppe vært en like ekstrem opplevelse, uansett hvor pen Gun-Eva er. Novellen tematiserer hvordan livet oppleves før man har blitt blasert.

Oppbygning

Historien fortelles i nåtid, men slutten gjør det tydelig at dette er et barndomsminne fra fortellerens liv.

Det at det hele fortelles i nåtid, er med på å vise hvor levende dette er for fortelleren, og det gjør også det hele mer levende.

Det er vanskelig å avgjøre om det som skjer, skjer kronologisk, siden dette er ”glimt” av minner. Appelsinen kommer først (forflyttes fra kinn til kinn), og deretter er han ute og går på vei til festen, og så sitter de og leker appelsinleken igjen. Som når det gjelder ekte minner, kommer det hele i små billedglimt, uten at rekkefølgen alltid er logisk. Men hvert enkelt bilde er viktigere enn rekkefølgen.

Språk og ordvalg

- Setningene er korte, og ofte ufullstendige.
- Substantiv og adjektiv dominerer.
- Få verb.

«Det alvorlige blå blikket hennes. Den hvite blusen med det tynne sølvkjedet i halsen. Den glatte huden, antydningen til fregner på den brede oppstoppersesa med de store neseborene. Øynene hennes som står litt for langt fra hverandre. Smilehullet i det ene kinnet, når hun en sjelden gang ikke er taus, sky og alvorlig.»

- Novellen er altså preget av mange bilder og lite handling.

Metaforer og symbolikk

Fargesymbolikk:

- Appelsinen er gul. Dette minner om gull, lys, sol. Det er noe veldig verdifullt for hovedpersonen.
- Gunn-Eva er hvit og marmoraktig. Han rødmer. Hvitt og rødt er kjærlighetens farger

Seksuelle metaforer:

- Appelsinen er en frukt. Frukt forbindes med fruktbarhet og det seksuelle. (tenk på forbudt frukt).
- Hovedpersonen rødmer når han skal berøre Gunn-Eva. Det står at blodet stiger til hodet hans. Dette kan være et hint til at blodet også stiger til et annet hode.
- Dette forklarer i tilfelle hvorfor de andre ler.

Det virker ikke som om fortelleren selv er klar over alt det potensielt seksuelle i det han forteller. Likevel er bildene der. Kanskje var det seksuelt da det skjedde, men når man husker tilbake, er alt det seksuelle blitt ”kodet”. I stedet husker man frukt og symboler.

Tendenser i samtidslitteraturen: virkelighetslitteratur

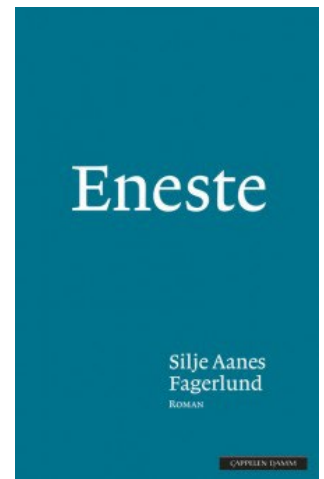
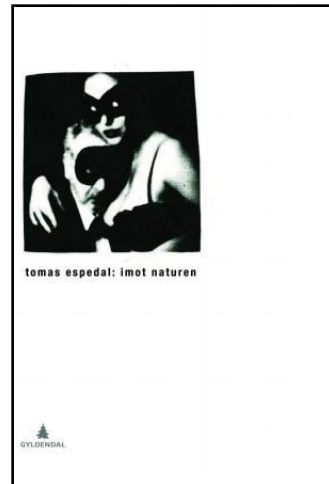
En av de store tendensene i norsk litteratur siden 2000, er den såkalte «virkelighetslitteraturen». Dette er litteratur som utvisker skillet mellom fakta og fiksjon, ved å ligge *veldig* tett opp mot virkeligheten. Forfattere av virkelighetslitteraturen bruker faktiske hendelser og levende modeller som personer i romaner, og bøkene de skriver har gjerne et sterkt selvbiografisk preg, ved at de har en handling som er svært likt forfatterens egne liv.

Virkelighetslitteraturen har skapt en del debatt. Noen mener at de har blir utlevert i disse bøkene, og at forfatterne ærekrenker levende og døde familiemedlemmer, uten at man kan forsvare seg. Forfatterne svarer gjerne med at man ikke må misforstå: Dette *er* fiksjon, det er oppdiktet – samtidig som det er veldig likt, eller helt identisk med, virkeligheten. Forfatterens kunstneriske ytringsfrihet gjør uansett at de ikke kan saksøkes for injurier.

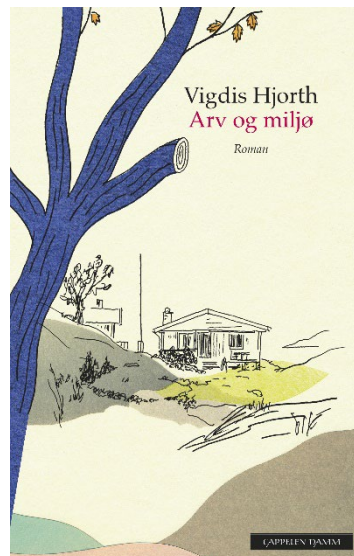
Mest kjent er forfatteren Karl Ove Knausgård's romanserie *Min kamp* 1-6. Denne romanserien handler om Karl Ove, som er vokst opp på akkurat samme sted som forfatteren; familiemedlemmer og barndomsvenner heter det samme som forfatterens familie og venner; romanpersonen Karl Oves ekteskap er identisk med Karl Ove Knausgård's ekteskap – og likevel insisterer forfatteren på at dette ikke er en selvbiografi, men en roman. Det er altså per definisjon skjønnlitteratur, og ikke sakprosa; *Min Kamp* er ikke fakta, men fiksjon.

En annen som skriver virkelighetslitteratur er Tomas Espedal. Han har skrevet i forskjellige selvframstillende sjangre, slik som brevromaner og bøker på dagbokform. I boken *Imot naturen* (2011) skriver Espedal om en eldre mann (Tomas) sitt kjærlighetsforhold til en mye yngre kvinne. I 2016 kom Silje Aanes Fagerlund med romanen *Eneste*, om en ung kvinnes forhold til en eldre mann. Begge forfatterne ser ut til å beskrive samme kjærlighetsforhold, men begge insisterer på at dette er fiksjon, og ikke biografi.

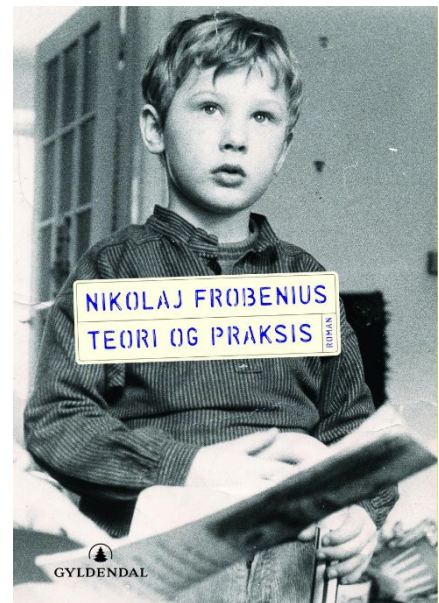

Vigdis Hjort har gjennom hele sitt forfatterskap skrevet romaner som ligger veldig tett opp mot hennes eget liv. I 2016 kom romanen *Arv og miljø*, som bruker levende modeller, ved detaljert å beskrive farens begravelse og en arvekonflikt med søsknene, og ved å ta inn virkelige tekster slik som sitater fra brev, meldinger og e-pøster. Hovedpersonen i *Arv og miljø* blir misbrukt av sin far, og noen mener det da blir svært problematisk at boken lever i grenseland mellom det fiktive og det private.

Selv om dette liksom bare er en roman, blir det kastet en alvorlig mistanke over en virkelig person. Hjort selv sier at hovedpersonen i boken ikke henne, samtidig som hun sier at boken bygger på egne erfaringer, uten at hun gjør det klart hva som er fakta og hva som er fiksjon. I 2017 kom Vigdis Hjorts søster, Helga Hjorth, med romanen *Fri vilje*. Denne er et direkte svar til romanen *Arv og miljø*, og beskriver de samme hendelser fra et annet perspektiv, og som handler om hvordan det oppleves å bli beskrevet i en roman hvor fakta og fiksjon er blandet sammen.

I 2004 kom Nicolaj Frobenius med romanen *Teori og praksis*, som skildrer en hardt oppvekst i drabantbyen Rykkin, der han selv vokste opp. Naboer fra Frobenius' gamle lokalmiljø protesterer mot forfatterens beskrivelser. Forfatteren selv kaller romanen «en løgnaktig selvbiografi».

KublaKan 2017

Jostein Christensen og Asbjørn Odin Aag

1. utgave

Denne publikasjonen kan fritt benyttes av skoler og elever. Referanse til denne kilden kan skrives slik:

<https://kublakan.no/wp-content/uploads/2023/11/Studiehefte-tradisjonell-litteratur-etter-1900.pdf>

Siden dette er en kilde hentet fra internett, må du også oppgi nedlastingsdato, om du benytter studieheftet på skriftlig eksamen. Henvendelse om utgivelsen kan rettes til post@kublakan.no.